

AYVACIK DEĞERLERİ SEMPOZYUMU
29-30 AĞUSTOS 2008

Ayvacık

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları
No: 87

ISBN: 978-975-8100-93-4

© 2008 Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Editörler

Prof. Dr. Ali AKDEMİR
Prof. Dr. Osman DEMİRCAN
Doç. Dr. Selhattin YILMAZ
Doç. Dr. Turan TAKAOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Evren ERGİNAL

Kapak Tasarım
Gülhan APAK

Yayınevi

Aynalı Pazar Matbaası
Çanakkale
0(286) 213 85 86

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ - Ertuğrul GÜNAY (T.C. Kültür ve Turizm Bakanı).....	i
ÖNSÖZ - Orhan KIRLI (Çanakkale Valisi).....	iii
ÖNSÖZ – Ülgür GÖKHAN (Çanakkale Belediye Başkanı).....	v
ÖNSÖZ - Prof. Dr. Ali AKDEMİR (ÇOMÜ Rektörü).....	vi
ÖNSÖZ - Şenol Levent ELMACIOĞLU (Ayvacık Kaymakamı).....	ix
ÖNSÖZ - Mehmet Ünal ŞAHİN (Ayvacık Belediye Başkanı).....	xi
ÖNSÖZ - Ahmet ABAY (Ayvacık Meslek Yüksek Okulu Müdürü).....	xii
ÖNSÖZ – İlhami TEZCAN (Çanakkale San. ve Tic. Od. Yön. Kur. Başkanı).....	xv
ÖNSÖZ – Hüseyin YALMAN (ÇASİA Başkanı).....	xix
İÇİNDEKİLER	xxi
Ahmet ABAY, Adnan ŞİMŞEK Ayvacık İlçesinin Sosyal ve Ekonomik Değerleri.....	1
Adnan ŞİMŞEK, Ahmet ABAY Ayvacık Meslek Yüksekokulu Tarihçesi ve Yöreye Ekonomik Katkıları.....	11
Muhsin ASLAN, Ahmet ABAY, Utkan ALKAN Ayvacık Halkı ve Meslek Yüksekokul Öğrencilerinin Ayvacık İlçesi ve Ayvacık Meslek Yüksekokulu Algıları	21
Coşkun ÖZGÜNEL 30. Yılına Doğru Apollon Smintheion Kazıları.....	39
Tayyar GÜRDAL Antik Troas'ta Apollon Kültü.....	47
Abdülkadir ÖZDEMİR Tarih Öncesi Dönemlerde Ayvacık.....	57
Nurettin ARSLAN Assos Kazıları: 1881-2008	67
Osman DEMİRCAN Assos Aristoteles Akademisi (AAA)'nin Yeniden Hayat Geçirilmesi.....	79
Erdem SALCAN Behramkale'de Eski bir Zeytinyağı İmalathanesinin Yeniden İşlevlendirilmesi: Assos Bilgilendirme Merkezi Projesi.....	83
Beate BÖHLENDORF-ARSLAN Bizans Döneminde Ayvacık Yöresi.....	103
Ali Osman UYSAL Kaymak Mustafa Paşa'nın Hâtırası: Babakale.....	115

Ayvacık Değerleri Sempozyumu (29-30 Ağustos 2008)

Semiha ALTIER

Denizlerden Duvarlara: Ayvacık'taki Osmanlı Dönemi Yapılarında
Betimlenen Denizcilikle İlgili Grafitti Tasvirler 149

Alptekin YAVAŞ

Behramkale ve Tuzla Hüdavendigâr Camileri..... 171

Erkan ATAK

Behramkale Hüdavendigâr Köprüsü ve Çanakkale'de Diğer Erken
Osmanlı Köprüleri..... 201

Turan TAKAOĞLU

Ayvacık Yöresinin Yitik Kültürel Mirası: Yel Değirmenleri..... 215

Orhan YÜKSEL, Hüseyin EKİNCİ

Ayvacık İlçesi Arazi Kaynaklarının Değerlendirilmesi..... 225

Vural KESKİN

Ayvacık İlçesinin Tarımsal Yapısı..... 235

Çiğdem KELEŞ, Erdem TEMELOĞLU, Hayri UYGUN

Ayvacık İlçesinin Alternatif Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi 245

B. Baki TIRYAKI, Fadime GÜMÜŞ, Özge BÜYÜK

Kırsal Kalkınmada Turizmin Rolü: Assos Örneği 249

Murat GÜMÜŞ, Türker SAVAŞ

Ayvacık Midilli Atından Turizm Amaçlı Yararlanma Olanakları..... 257

Aslı AKSOY, Çiğdem KELEŞ

El Sanatlarının Sürdürülebilirliğinin Çanakkale İli Ayvacık İlçesi
Örneğinde Değerlendirilmesi..... 269

Alim GADANAZ, Meral ORHAN

Kazdağı: Balıkesir, Bergama ve Ayvacık Halılarının Etkileşimi..... 281

Aslı AKSOY, Ahmet GÖNÜZ

Çanakkale İli Ayvacık Yöresi Halı Dokumacılığında Kullanılan Boya
Bitkilerinin Botanik ve Boyarmadde Özellikleri..... 287

Aslı AKSOY

Ayvacık Yöresinde Halı Dokumacılığı ve Ayvacık Halılarının Teknik,
Renk ve Desen Özellikleri..... 303

Mustafa GENÇ

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Ayvacık İlçesinde Bulunan Doğal
Boyarmadde Kaynakları..... 321

ANTİK TROAS'DA APOLLON KÜLTÜ

Tayyar GÜRDAL

Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Arkeoloji Bölümü

ÖZET

Klasik Çağ'lardaki Anadolu kült geleneğinin ana unsurlarından biri olan tanrı Apollon ve kültürünün konu edildiği çalışmamızın amacı; Apollon'un Troas bölgesindeki algılanış biçimlerini, yoğunluğunu ve özelliklerini ortaya koymak olarak belirlenmiştir. Anadolu'da Apollon kültü ile ilgili ilk bilgilerimizi Homeros'dan ediniriz. Ve bu ilk bilgiler kültürün önem ve yaygınlığını ortaya koyarken, özellikle de Smintheus kültürüne işaret ederler. Troas'ın en önemli tanrısı Apollon Smintheus'dur. Homeros'un anlatımı ile Apollon Anadolu'ludur. Apollon'un Smintheus sıfatı dışındaki; Thymraios, Gergithos, Killaios, Hekatos sıfatları da bölgeye özgü olmaları ve ne Kıta Yunanistan'da ne de Anadolu'da başka bir örnek ile temsil edilmemeleri ile anılmaya değerdir. Apollon'un bölgede karşımıza çıkan diğer sıfatları ise; daba çok Artemis'le birlikte görmeye alıştığımız Aktaios ve çekirgelerle ilişkilendirilen Pornopios sıfatlarıdır..

Anahtar kelimeler: Troas, Antik Çağ, Apollon kültü, Smintheion.

ABSTRACT

The god of Apollo was one of the most popular divities of Anatolia throughout the classical antiquity. The worship of Apollo was particularly very popular in the ancient region of Troad. This essay aims to examine the ways how Apollo was perceived by the ancient populations of Troad in the light of archaeological and literary evidence. The first information regarding Anatolia-Apollo relationship is derived from the famous eighth century B.C. poet Homeros, who pointed out the cult of Apollo Smintheus ("lord of mice") in his great epic, the Iliad. Besides Smintheus, Thymraios, Apollo is worshipped with epithets of Gergithos, Killaios, Hekatos. The lack of these Apollo epithets in any region other than the Troad is striking, implying the importance of Apollo with the religious life of the region's ancient populations. Apollo is also known to us with epithets such as Aktaios ("lord of the shore") and Pornopios ("lord of grasshoppers") in the Troad. These are also known to us from the Greek mainland.

Anahtar kelimeler: Troad, classical antiquity, the cult of Apollo, Smintheion

GİRİŞ

Homeros'un, Kıta Yunanistan'da yaşayan halkların saldırısına karşı, yerli Anadolu halklarının bütünleşerek direnç gösterdikleri Troia Savaşları'nın geçtiği yer olarak ilk kez tanımlanmış olduğu Troas bölgesi; askeri, ekonomik ve stratejik coğrafi konumu nedeniyle, yakın tarihimizde olduğu gibi günümüzde de önemini yitirmemiştir. Troia Savaşları, Haçlı Seferleri ve 1. Dünya Savaşı gibi insanlık tarihindeki en büyük savaşların önemli amaçlarından bir tanesi bölgenin kontrolünü ele geçirmektir. Bu özelliği ile uygarlık tarihi için önemli bir merkez olan bölge, Klasik Çağ'lar için de aydınlatıcı birçok bilgiyi barındırmaktadır. Bu bilgiler içerisinden inanış ve tapınım (kült) ile ilgili olanlar; hem toplumsal ve kültürel yapının çözümlenmesine sağladıkları katkılar, hem de uyandırdıkları popüler ilgi ile daima dikkat çekici olmuşlardır.

Troas kült geleneğinin ana unsuru, Klasik Çağ'larda Anadolu kült geleneğinin de ana unsurlarından biri olan tanrı Apollon ve kültüdür. Anadolu'da Apollon kültü ile ilgili ilk bilgilerimizi yine Homeros'dan ediniriz. Ve bu ilk bilgiler kültün önem ve yaygınlığını ortaya koyarken, özellikle de Smintheus kültüne işaret ederler. Troas'ın en önemli tanrısı Apollon Smintheus'dur. Homeros'dan beri bilinen kültün, ilkidir ve özgündür. Homeros'un anlatımı ile Anadolu'ludur. Ancak Apollon, bölgede sadece Smintheus sıfatı ile onurlandırılmamıştır. Smintheus sıfatı dışında; Thymbraios, Gergithos, Killaios, Hekatos, Pornopios, Aktaios ve İlieus sıfatları altında da tapınımın olduğu görülür. Apollon Smintheus'un gölgesinde kalmalarına rağmen, bu farklı sıfatlarla da tanrının bölgesel özellikleri belirlenebilmektedir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi kültün karakterini ve uygulanışını anlayabilmek için en iyi örnek; Smintheus sıfatı ve tanrının bu sıfat ile tapınılmış olduğu Apollon Smintheus Kutsal Alanı (Smintheion)'dır.

Smintheion

M.Ö. 311'de İskender'in komutanlarından Antigonos'un uyguladığı "synoikisis" ile, bölge kentleri Hamaksitos, Kebren, Skepsis, Neandria, Kolonai ve Larissa'nın birleştirilmesi ile kurulan Aleksandria Troas'ın (Akalin 2003: 4-10) kutsal alanı olan Smintheion, bölgenin bilinen en önemli kült merkezidir. Apollon'un, Smintheus sıfatı ile tapınım görmüş olduğunun, kuşkuya yer bırakmayacak biçimde, yazıtlar (Schwertheim 1996, 112, n.6; Riel 1997, n.41, 49. 52, 53, 62-66) aracılığı ile kanıtlanabildiği tek kutsal alan olan Smintheion; günümüzde Çanakkale ili, Ayvacık ilçesine bağlı Gülpınar Beldesi'nde, volkanik bir platonun içerisinde yer almaktadır (Özgünel 2003: 261; 2007: 7).

Smintheion'da ele geçen kültle ilgili en erken tarihli yazıt, M.Ö. 165 yılına tarihlendirilir ve Aleksandria Troas vatandaşları adına Apollon Smintheus kutsal alanına, tanrıyı onurlandırmak için dikilmiştir (Riel 1997: 42, n.5). Kutsal alanın Gülpınar'a lokalize edilmesindeki en güçlü kanıtı oluşturan bir meclis kararında ise; kutsal alanın yakın çevresindeki iki kentin, Khryse ve Hamaksitos'un, varlıklarına işaret edilmektedir (Özgünel 2001: 27). M.S. 1.yy. içerisine tarihlendirilebilecek bir

başka örnekte ise, bir Apollon Smintheus rahibinin, heykeli kutsal alana dikilerek onurlandırıldığı görülür (Ricl 1997: 75, n.41). Yine kutsal alanda ele geçmiş ve spor karşılaşmalarında ödül alanların onurlandırıldığı iki heykel kaidesinin üzerinde yer alan yazıtlardan, Delphi Pythia şenlikleri ile benzer bir biçimde, Smintheion'da da "Smintheia Pauleia" şenliklerinin gerçekleştirildiğini öğreniriz (Ricl 1997: 80, n. 52,53). Apollon, Aleksandria Troas'da ele geçen yazıtlarda da Smintheus sıfatı ile onurlandırılır. Mermer bir sunak üzerindeki tek bir örnekte ise tanrı ile birlikte Asklepios Soter'in de adı geçmektedir (Ricl 1997: 95, n. 66).

Apollon, Girit kökenli olabileceği düşünülen ve bölge dilinde fare anlamına gelen "sminthos" sözcüğünden türemiş olan Smintheus sıfatı (Özgünel 2001, 12,13, dipnot 61-69) ile, ilk kez Homeros'un İlyada'sında karşımıza çıkar (İlyada I, 37). "Khryse'yi, kutsal Killa'yı koruyan, gümüş yaylı, Tenedos'un güçlü kralı, Smintheus", Troia savaşları boyunca hep Anadolu'ların yanındadır; Troia surlarını inşa eder; Anadolu'lu kahramanları korur ve yönlendirir; Akha ordularının üzerine okları ile veba mikrobunu yollar.

Akha ileri gelenlerinin, Apollon Smintheus'u yatıştırmak ve ordularını kırıp geçiren veba aracılığıyla gönderdiği cezasını kaldırabilmek için, kutsal alanda Apollon Smintheus rahibinin yönetiminde gerçekleştirdikleri kurban ritüeli; arkeolojik verilerle o kadar uyumludur ki, sunu ritüelleri ile ilgili bir çok soruyu cevaplamaktadır:

*"Değerli kurbanları dizdiler sunağın çevresine,
ellerini yudular, aldılar avuçlarına arpa taneleri...
Hepsi yakardılar, arpa taneleri serptiler yere,
başlarını arkaya kaldırıp kurbanları kestiler,
derilerini yüzdüler, butlarını ayırdılar,
yağlı gömlekle sardılar butları iki kat,
sonra etler koydular üstüne çığ çığ.
Odunların üstünde kızarttı ihtiyar onları.
Şarap döktü üzerlerine, ateş gibi, pırıl pırıl.
Beş dişli çatal tutuyordu yanında delikanlılar.
Butlar kızartıldı, ciğerler, yürekler yenildi,
kalan etler parçalandı, şişlere geçirildi,
kızartıldı iyiden iyi, çekildi hepsi ateşten.
İşler bitti, şölen hazır oldu, yenildi içildi.
Şölende eş pay aldı her insan, yakınmadı bir tek kişi.
Yenilip içilince doyasıya,
delikanlılar şarapla doldurdular sağrakları,
taslarla dağıttılar, tanrılara sunmak için,
korolarla yatıştırdılar tanrıyı, gün boyunca.
Koruyucu tanrıya şükürler edip güzel bir övgü söyledi Akha delikanlılar.
O da duydu bunu, ferabladi, hoşnut oldu.
Gün battı, bastırıldı gece" (İlyada I, 447-475).*

Smintheus kültürünün, Girit ve Kıta Yunanistan üzerinden bölgeye gelmiş olabileceği yönündeki görüşler; Strabon'un, kültü bölgeye taşıdıklarına inandığı Teukerler tarafından kurulan Hamaksitos kentinin kuruluş öyküsünde (Strabon, *Geographia* XIII, 604) aktardıklarına dayandırılmak istenir. Ancak Kıta Yunanistan'da külte işaret edebilecek kesin belgelerin olmayışı, gelen göçmenlerin kültle bölgede tanışmış olduklarını düşündürür (Özgünel 2001: 13). Antik Çağ'da Apollon adında bir tanrı olduğunu bildiren en eski kaynak olan Homeros'un metninde, tanrının Smintheus sıfatı ile ve Anadolu'lu karakteri ile yer alması; bölgede, dolayısıyla Anadolu'da Apollon kültürünün köklülüğünü ve önemini açıkça gözler önüne serer. Ayrıca yerli Mysia dilinde fareye "sminthos" denmesi ve kültün bölge dışında tanınmıyor olması, özgün olduğu yönündeki güçlü kanıtlardır (Özgünel 2001: 18, dipnot 108).

Smintheion'un, bir kehanet ocağı olarak işlev görmüş olabileceğini, M.S. 3.yy.'da yaşayan Menander Rhetor'un dizelerinden öğreniriz (Çizmeli-Öğün 2004: 27). Menander, Apollon'un Lykia'da doğduktan sonra ilk kurduğu kehanet ocağı olarak Smintheion'u gösterir ve tüm kehanet ocaklarının buradan yayıldığını söyler (Meander, *Rhetor*, 207). Ancak Smintheion'un, aynı zamanda bir kehanet ocağı olabileceğini gösteren arkeolojik kanıt yoktur.

Apollon Smintheus tapınağı; volkanik bir platoda, kaynak sularının toplandığı bir çukurluğun içerisinde, suyun üzerine inşa edilmiştir. M.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısı içerisine tarihlendirilen yapı; Hermogenes etkilerinin takip edilebileceği mimarisi ve Homeros'un *İlyada*'sında geçen sahnelerin bir resimli roman gibi işlenmiş olduğu plastik eserleri ile Hellenistik Çağ sanatının özgün yapıları arasında yer almaktadır (Özgünel 2001: XXXVIII). Kutsal alanda yer alan tapınak dışındaki yapıların hemen hepsi, su ile ilgilidir ve tapınaktan daha geç dönemde inşa edilmişlerdir. Tapınağın yakın çevresindeki M.S. 1-3. yüzyıllar arasında oluşan yerleşimlerin ihtiyaçları olan suyun depolanması amacıyla inşa edilmiş oldukları düşünülen yapıların; kültle ilgili arınma ritüelleri için de kullanılmış olabilecekleri de göz ardı edilmemelidir. Tapınağın hemen yakınında yer alan anıtsal çeşme binası da suyun kült için önemini vurgular niteliktedir.

Kutsal alandaki en erken tarihli yapı kalıntısı, Erken Hellenistik Çağ'a tarihlendirilen bir teras duvarıdır. Kutsal alanda az sayıda ele geçen M.Ö. 5-4. yüzyıl siyah astarlı pişmiş toprak mimari elemanlar ile birlikte teras duvarı, kutsal alanın Hellenistik Çağ öncesinde de kullanılmış olduğunun kanıtlarını oluştururlar (Özgünel 2001: 81). Teras duvarının, tapınak temenos taban seviyesine kadar yıkılarak dolgu toprak ile kapatılmış olması, tapınak yapımı sırasında, alanın köklü bir düzenleme ile tesviye edildiğini gösterir.

Smintheion'da son yıllarda gerçekleştirilen ve kutsal alanın yakın çevresinde çok erken tarihlerden itibaren yerleşim olduğunun belirlendiği çalışmalar, az da olsa dinsel içeriğe de işaret eden ilginç sonuçları içermektedir. M.Ö. 5. binin ilk yarısında kutsal alan ve yakın çevresinin prehistorik bir yerleşime sahne olduğunu söyleyebilmek mümkündür (Takaoğlu 2006: 48).

Hamaxitos (Grace 1932: 232 Şekil 6 Dipnot 25; Taşlıklıoğlu 1963: 189; Çizmeli-Öğün 2004: 28 Res. 1 Dipnot 13) ve Aleksandria Troas (Grace 1932: 229 Şekil 1-5; SNG v. Aulock, n. 1462, 1468, 1469,1470, 1472, 1477, 1483, 7445, 7548, 7550, 7555, 7559, 7560, 7564, 7566) kent sikkeleri üzerinde saptanabilen iki farklı Apollon Smintheus ikonografisi, Aleksandria Troas - Smintheion ilişkisinin, Miletos-Didyma ilişkisi ile benzer bir biçimde olduğunu ortaya koyar. Smintheion'dan ayrı olmak üzere Aleksandria Troas kenti içerisinde, tıpkı Miletos'da da olduğu gibi ritüellerin başlatıldığı bir Apollon kutsal alanı ve bu iki kutsal alanı birbirine bağlayan kutsal bir yol olmalıdır (Gürdal 2007: 182-183). Smintheion ve Aleksandria Troas'da sürdürülen son çalışmalar bu yöndeki çok güçlü ipuçlarını ortaya koymaktadır. Aleksandria Troas kent merkezinde yer alan 'forum'da sürdürülen kazı çalışmalarının sonuçları ve 'forum'a ulaşan yol kalıntıları ile Smintheion'da ele geçen yol kalıntıları arasındaki benzerlik bu ipuçlarını örneklendirirler. Aleksandria Troas ile Smintheion arasındaki kutsal yola ilişkin en önemli kalıntılar, Tuzla (Satnioeis) Çayı'nı geçmek için inşa edilmiş olan Roma Çağı köprüsüne aittir. Köprü üzerinde araba veya yaya aşındırma izlerinin olmayışı, sadece özel zamanlarda kutsal amaçlar için kullanılmış olduğunun kanıtı olarak değerlendirilir (Özgünel 2005: 519). Böylelikle Smintheion'dan Tuzla Ovası'na doğru yönelen yol ile Aleksandria Troas merkez forumuna ulaşan yolun, benzer teknik ve işçilik özellikleri ile inşa edilmiş olmaları daha da anlamlı bir hal almaktadır.

Anadolu'daki Apollon kutsal alanlarının genel özellikleri olarak sayabileceğimiz; suyu toplayan coğrafik bir çanak içerisine kurulmuş olmaları, kutsal bir koruluk içerisinde yer almaları, kutsal su kaynağının varlığının neredeyse vazgeçilmez olması ve kent dışında özenle seçilmiş yerlerde kurulmaları gibi özelliklerin, Smintheion için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Mağara tapınımı da geleneksel kutsal alanlar için sık rastlanılan bir ortak özellik olarak öne çıkar.

Thymbra

Homeros'un İlyadası'nda sadece bir yer adı olarak geçen Thymbra (*İlyada*, X, 430), Thymbrios (Kemerdere) çayının aktığı ovada, günümüzdeki adı ile Küçük Fıçlı Tepe (Sevin 2001: 66)'ye yerleştirilmek istense de lokalizasyonu sorunludur. Strabon, Apollon Thymbraios tapınağının Thymbrios (Kemerdere) nehrinin aktığı ovada yer aldığını ve İlion'a elli stadia mesafede olduğunu bildirir (Strabon, *Geographia* XIII, 598). Apollon kültüne kanıt olabilecek tek yazıt örneği, Apollon Thymbraios tapınağının değerli eşyalarının kaydedildiği bir kutsal eşyalar listesidir (Leaf 1923: 179). M.Ö. 4. yüzyıla tarihlendirilen, Troas bölgesinde ele geçmiş bir sikkenin arka yüzünde, ışınlar saçan yıldız bezeğine tanrının sıfatının eşlik ettiği görülmektedir ve bu motifin tanrının simgesi olabileceği düşünülür (Taşlıklıoğlu 1963: 192).

Thymbra'da Apollon kültüründen bahseden bir başka antik metinde ise; Roma geleneğinde Troia savaşının kaybedilme nedeni olarak gösterilen, tahta atın

kente alınmasına karşı geldiği için cezalandırılan Laokoon'un; Apollon Thymbarios tapınağının rahibi olduğu görülmektedir (Vergilius, *Aeneid* 201). Thymbra, bir kentten çok kutsal alan görünümündedir. Akhilleus'un, Troilos'u öldürdüğü ve Kassandra'ya kehanet becerisinin verilmiş olduğu kutsal alanın, kehanet ocağı işlevi de görmüş olmalıdır.

Parion

Parion, Granikos (Biga) ırmağının suladığı Adresteia (Biga) ovasında, günümüzdeki adıyla Kemer'de yer almaktadır. Aleksandria Troas'la birlikte bölgenin iki önemli Roma kolonisinden biri olan Parion, Hellespontos'a giriş ve çıkışları kontrol altında tutan coğrafi konumu ile özellikle Roma İmparatorluk Çağı boyunca bölge tarihinde önemli rol oynamıştır. Parion'da Apollon kültünü, M.Ö. 150 yılına tarihlendirilen ve üzerlerinde Apollon Aktaios yazıtı bulunan sikkeler aracılığı ile saptayabilmek mümkündür (Frisch 1983: 89). Giyimli, bir elinde sunu tası diğer elinde ise kithara ile birlikte betimlenmiş olan tanrı, yanan bir sunak ve omphalos arasında ayakta durmaktadır.

Apollon'un Aktaios sıfatı ve tapınımı ile ilgili olarak Strabon; kent yakınında Apollon Aktaios ve Artemis'e adanmış bir kehanet ocağı bulunduğunu, tapınağın bilinmeyen bir nedenle yıkıldıktan sonra tüm eşyaları ve taşlarının Parion'a taşınarak burada büyük bir sunak inşa edildiğini, ancak kehanet ocağının zamanla önemini yitirdiğini aktarır (Strabon, *Geographia* XIII, I, 13). Parion sikkeleri üzerinde gördüğümüz yazıt ve tanrı tasviri Strabon'un aktardıkları ile örtüşür görünmektedir. Sikke üzerinde tanrının Aktaios sıfatı belirlenebilmektedir. Apollon, Strabon'un sözünü ettiği sunak ve kehanet ocağı bulunan kentlerin birçoğunun simgesi olan omphalosun arasında durmaktadır. Bu verilerin ışığında; Apollon'un Parion'da, Aktaios sıfatı ile, önceleri kent dışında bulunan daha sonra kent içerisine taşınan bir kutsal alanda Artemis'le birlikte ortak tapınım gördüğü bir kehanet ocağının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aktaios sıfatı, Apollon dışında Zeus, Dionysos için de kullanılmıştır. Attika'nın kurucu kralı Aktaios ile ilişkilendirilir ve Kıta Yunanistan kökenine işaret eder.

Neandria

Aleksandria Troas'ın güneydoğusunda Çığrı dağının doruklarında oldukça korunaklı bir coğrafyada yer alan Neandria, M.Ö. 311'de Antigonos'un bölge kentlerini Aleksandria Troas'a yerleşmeye zorlamasının ardından bütünüyle terk edilmiş görünmektedir. Anadolu'da Arkaik ve Klasik Çağ'ları yaşadktan sonra terk edilen ve bir daha yerleşim görülmeyen ender kentlerden bir tanesidir. Kentteki en önemli yapı kalıntısı; Anadolu'nun korunabilen en eski tapınaklarından biri olan ve M.Ö. 6. yüzyıla tarihlendirilen Neandria tapınağı, özgün mimarisi ile dikkat çekicidir. Kentteki Apollon kültü, bu tapınakta bulunan bir heykel kaidesi üzerinde yer alan yazıt aracılığıyla, belirlenebilmektedir. M.Ö. 5. yüzyılda Apollon'un kutsal alanına dikilmesi için, tanrının heykelinin adanmış olduğunu bildiren yazıtın

ışığında, Anadolu'nun bu önemli tapınağının Apollon kültüne hizmet verdiğini söyleyebilmek mümkündür (Schwertheim 1994: 40, n.2).

Troia

Troas bölgesinin en önemli kenti, Homeros destanlarının İlion'u, Hitit metinlerinin Wilusa'sı olan Troia, Hellespont'un tam da girişinde, günümüzdeki adıyla Hisarlık tepesinde yer alır. Troia'da Apollon kültü ve kutsal alanı ile ilgili ilk bilgileri yine Homeros'tan alırsak. İlyada'da Hektor'un savaşta galip gelmek için Apollon'a adak sözü verirken söylediği sözler Troia'daki Apollon kutsal alanını açıkça işaret eder:

*“Apollon verirse bana bu ünü,
Silahlarımı soyup tanrısal İlion'a götüreceğim
Onları okçu Apollon'un tapınağına asacağım.” (İlyada, VII, 83)*

Kültün arkeolojik somut kanıtlarını ise yazıtlar oluştururlar. M.Ö. 281 yılına tarihlendirilen yazıt, bir meclis kararıdır (OGIS, n.212; Taşlıklıoğlu 1963: 182). Kararda Athena ve Apollon'un birlikte onurlandırıldığı görülmektedir. Athena ve Apollon'un eşit önemde olduğunu belgeleyen yazıt içeriğinden, Apollon kutsal alanında rahibelerin hizmet sunamayacağını, tanrının hizmetinde sadece rahiplerin bulunabileceğini de öğreniriz. Bir başka yazılı belgede ise Apollon'un İlieus sıfatı ile onurlandırıldığı görülür. İlieus sıfatı, tanrıyı kente mal etmek için kullanılmış olmalıdır. İlion'lu Apollon'un kent için önemi bu sıfatın tanrıya verilmesi ile de kendini gösterir.

Troia'da Apollon kutsal alanına ilişkin iki yer öne çıkar. Kent surlarının dışındaki kutsal mağara ve kutsal kaynağın bulunduğu alanın hangi tanrıya ait olduğu tartışmalıdır. Ancak kent merkezinde agora yakınında monolit taş bloklarla simgeleştirilen kutsal alan, Anadolu tanrısı Apollon, Hitit Wilusa'sı “ap-pa-li-u-na-as”ı ile özdeşleştirilir (Korfmann 2002: 152).

Diğer Troas Kentlerinde Apollon

Troas'da Apollon kültü ile ilgili ipuçları veren, ancak arkeolojik verilerin sınırlı sayıda olduğu kentlerdeki Apollon kültlerinin aynı başlık altında tartışılması daha doğru olacaktır. Herodotos'un bölgenin yerli halkının yaşadığını aktardığı (Herodotos, VII, 43), günümüzde Karıncalı/Asartepe'ye lokalize edilen Gergis'de; Apollon'un, Gergithos sıfatı ile onurlandırılmış olduğunu Pausanias'ın aktardıkları (Pausanias X,12,1) aracılığı ile öğreniriz. Gergis'li Apollon anlamındaki sıfatı ile tanrının bu şehirde saygın bir yer tuttuğunu söyleyebilmek mümkündür. Apollon soyundan gelen efsanevi kadın kahin Sibylla'nın Troas'da bu kentin sınırları içerisinde doğduğunu ve yine burada tanrıya ait kutsal bir korulukta ölmüş olduğunu aktaran metin, bizlere Gergis'te veya yakın çevresinde önemli bir

kehanet ocağının varlığını işaret etmesi ile önemlidir. M.Ö. 400-350 yılları arasına tarihlendirilen bir Gergis sikkesi (BMC Troas, n. 29) üzerinde Sibylla betiminin yer alması da Pausanias'ın aktardıklarını destekler niteliktedir.

Bozcaada'ya lokalize edilen, antik metinlerden önemini anlayabildiğimiz, ancak günümüze ulaşabilen kalıntıları ile hayal kırıklığı yaratan Tenedos; Apollon kültürünün başat olduğu bir kent olmalıydı. Homeros'un Apollon Smintheus'a seslenirken kullanmış olduğu "Tenedos'un Güçlü Kralı" tanımlaması bu yönde düşünmemize olanak tanır. Ancak kentte Apollon kültürü ile ilgili tek bilgi kaynağımız Homeros değildir. Kalkhedon'da bulunan, Phokaia ve Tenedos'un Kalkhedon kehanet merkezine 'asylia' hakkı tanımalarını konu alan oldukça uzun bir yazıt (Merkelbach 1980: 8, n. 5), Tenedos'da diğer Apollon kutsal alanlarına yetki verebilecek kadar güçlü bir Apollon kültürünü kanıtlar.

Troas'ın Mysia sınırında bulunan ve günümüzde Sarköy'e lokalize edilen Zeleia'da; İlyada'nın dizelerinden öğrendiğimiz köklü bir Apollon kültürü olmalıdır. Önderleri Pandaros'un, kendisine bizzat Apollon'un verdiği yayı kullanıyor olması, Athena'nın oku ile Menelaos'u vurması için kandırmaya çalışırken söyledikleri:

*"Hadi git, ünlü Menelaos'a at bir ok,
sonra yurduna, kutsal Zeleie kentine dönüşünde
değerli kurbanlar kesmeyi ada, ilk kızulardan
ün salmış Lykia'lı okçu tanrı Apollon'a" (İlyada II, 823; IV, 101).*

Kutsal Zeleia'da yaşayan halkın baş tanrısının Apollon olduğunun göstergeleridir. Apollon'un güneşle bir tutulduğunu, ele geçen tek bir yazıt ile belirleyebildiğimiz Zeleia'da (Leaf 1923: 66), önceleri aktif olan ancak Strabon'un zamanında işlevini yitirdiğini bildiğimiz bir kehanet ocağı da yer almaktaydı (Strabon, *Geographia* XIII, I, 13).

Apollon'un kültürü olabileceğini yine Homeros ve Strabon'un aktardıkları (Homeros, *İlyada* I, 37-39; Strabon, *Geographia* XIII, 612-613, 618) aracılığı ile belirleyebildiğimiz bir başka kent ise, Killa'dır. Kutsal Killa'yı koruyan Apollon, İlyada'da Smintheus olarak görünüyorsa da Strabon, Edremit körfezinde Killaios, Killa'lı Apollon olarak onurlandırıldığı bir kutsal alanı olduğundan bahseder. Çağdaş araştırmalarda da kutsal alan Edremit körfezi yakınlarında aranmıştır. Killa'nın günümüz yerleşimi Akçay veya yakınlarında olması gerektiği düşünülür. Kazdağları'ndan doğup Akçay'ın içerisinden geçen Zeytinli Çayı da Strabon'un sözünü ettiği Killaios ırmağı olmalıdır (Leaf 1923: 311). Yine Akçay yakınlarındaki prehistorik malzeme veren Mağaratepe 'Khryse' ve kaplıcalar mevki ise 'Killa' olarak yorumlanmak istenir (Stauber 1996: 30-32). Ancak Apollon'un Killaios sıfatı ile tapınım gördüğünü arkeolojik olarak kanıtlayan tek belgeye Gelibolu yarımadasında yer alan Sestos'da (Akbaş Limanı) rastlarız. M.Ö. 133-120 yılları arasına tarihlendirilen stel üzerinde yer alan yazıtta, Apollon Killaios tapınağı rahibinin onurlandırılıyor olması kutsal alanın varlığını kanıtlar (IK 19, n.1).

Edremit körfezi ile Midilli (Lesbos) adası arasında çok sayıda küçük ada yer almaktadır. Strabon; bu adalara 'Hekatonnesos' denildiğini, bu ismin Apollon'un Hekatos sıfatından kaynaklandığını ve Apollon Hekatos'un tapınağının Pordoselene kentinin karşısındaki bir adada yer aldığını aktarır (Strabon, *Geographia* XIII,II,5). Pordoselene ile ilişkilendirilen bir yazıt, Pornopia şenliklerinden söz etmesi ile Apollon Pornopios kutsal alanına işaret eder (Stauber 1996: 187, n.34). Tanrının aynı kutsal alanda Asklepios ile birlikte ortak tapınımının belgelenmesi, yazıtın bir diğer özelliğidir. Aeolia'lılar Pornopion ayında, Apollon Pornopios'a kurban sunusu yaparak onurlandırır ve şenlikler düzenlerlerdi. Kıta Yunanistan'da Boiotia bölgesinde de "parnops" olarak gördüğümüz tanrı, bu sıfatı ile Smintheus'a benzer biçimde çekirgelere hükmeden tanrıdır.

KAYNAKÇA

Akalın, A.G.

2003 "Troas Synoikisis'i." *Tarih Araştırmaları* 21: 33.

AMS Asia Minor Studien.

BMC Troas, W. Wroth,

1894 *British Museum: Catalogue of Greek Coins: Greek Coins of Troas, Aeolis & Lesbos.*

Çizmeli, Ö.

2004 "Smintheion Kazıları Sikke Buluntuları." *Anadolu* 26: 2004.

EA Epigraphica Anatolica.

Frisch, P.

1983 *Die Inschriften von Parion.*

Grace, V.R.

1932 *Scopas in Chryse Journal of Hellenic Studies II.*

Gürdal, T.

2007 "Gülpınar Apollon Smintheus Tapınağı Kült Heykeli." *Patronus*. 65.

yaşında *Coşkun Özgünel'e Armağanı.*

Herodotos. *Herodot Tarihi* çev. M. Ökmen, A. Erhat, 1983.

IGRR Inscriptiones Graecae ad Res Romanes Pertinentes.

IK Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien.

İlyada. Homeros, İlyada, çev. A. Erhat-A.Kadir, 1984.

Korfmann, M.

2002 "Gerçekleşen Mito, Mitoslaşan Gerçek: Troia." *İzmir Kent Kültürü Dergisi.*

Leaf, W.

1923 *Strabo on the Troad.*

Meander R.

1981. *Sminthiaca* çev. A. Russel, N.G.Wilson.

Merkelbach, R.

1980 *Die Inschriften von Kalkhedon* IK 21.

OGIS *Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae.*

Özgünel, C.

2001 *Smintheion. Troas'ta Kutsal Bir Alan*, Ankara.

- Özgünel, C.
2003 “Das Heiligtum des Apollon Smintheus und die İlias”, *Studia Troica* 13.
- Özgünel, C.
2005 “Gülpınar -Tuzla Ovasındaki Roma Köprüsü.” *60. Yaşında Sinan Genim’e Armağan Makaleler*.
- Parke, H.W.
1985 *The Oracles of Apollo in Asia Minor*.
- Pausanias. *Descriptions of Greece*. çev. W.H.J. Jones, Cambridge, 1992.
- Ricl, M.
1997 *The Inscriptions of Alexandria Troas*.
- Schwertheim, E.
1994 *Neue Forschungen zu Neandria und Alexandria Troas* AMS 11.
- Schwertheim, E.
1996 *Die Troas: Neue Forschungen zu Neandria und Alexandria Troas II*, AMS 22.
- SEG Supplementum Epigraphicum Graecum.
- Sevin, V.
2001 *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I*.
- SNG v. Aulock
Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland Sammlung von Aulock, 1967.
- Stauber, J.
1996 *Die Bucht von Adramytteion*.
- Strabon. Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası, çev. A. Pekman, 1993.
- TAM Tituli Asiae Minoris.
- Takaoğlu, T.
2006 “Homeros’un Gölgesinde Troia Öncesi Troas Araştırmaları.”
InMemoriam Sevim Buluç/Sevim Buluç Anı Kitabı.
- Taşlıklıoğlu, Z
1963 *Anadolu’da Apollon Kültü ile İlgili Kaynaklar*, İstanbul.
- Vergilius. Aeneis, çev.R.F.Gerald, 1993.